

Реєнт О.П.

Перечитуючи написане. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – 256 с.

Вийшла у світ чергова книга з творчого доробку добре відомого в Україні історика, члена-кореспондента НАН України, лауреата Державної премії України в галузі науки й техніки, заслуженого діяча науки й техніки України, заступника директора Інституту історії України НАНУ, доктора історичних наук, професора Олександра Петровича Реєнта. Колеги-історики вже привчені до регулярності й динамічності публікаторської діяльності О.П. Реєнта. Мало з ким із сучасних істориків можна порівняти його за чисельністю та фундаментальністю, активністю й різноманітністю наукових інтересів, що реалізовані в понад чотирьох сотнях опублікованих праць. Але насамперед здивувала, власне, назва нової книги О.П.Реєнта – “Перечитуючи написане”. Одразу виникла асоціація: а справді, як було б корисно, коли б усі вчені-історики, а особливо ті, хто й до 1991 р. належали до категорії обласканих владою й мали значні можливості щодо публікації своїх праць, узяли та й “перечитали” власні опуси. Чи багато б з того матеріалу, а особливо викривально-критичного характеру (проти “буржуазних фальсифікаторів” історії), космополітично знеаціоналізованого (проти українського буржуазного націоналізму), монопартійного (роль єдиної КПРС у всьому, що піддається керуванню), піддалося б, власне, “перечитуванню” й могло б претендувати на повторне оприлюднення. У цьому сенсі творчу ідею О.П.Реєнта зrealізовано вдало. Інтерес серед історико-наукової громадськості до неї є. І він невідомий.

Вихід книги “Перечитуючи написане” в часі збігся з тими помітними процесами, що визначилися в сучасній українській історіографії. Дослідники все активніше звертаються до теми перегляду, переписування минулого. Вдалося подолати наслідки ненаукового звинувачення вчених у постійному переписуванні історії, якщо йдеться не про відверту кон’юнктуру. Суспільство сприйняло істинність твердження, що кожне покоління людей має право дивитися на минуле свого народу власними очима, із позицій сьогодення. Пізнавальна парадигма не може бути законсервована ані державно-партійним диктатом, ані авторитетом істориків-класиків. Варто утвердити позитивне значення самого поняття “переписування історії”. Важливий крок у цьому напрямку зробили видавництва “Критика”, Києво-Могилянська академія, професор Н.М.Яковенко, які в рамках форуму видавців у Львові (вересень 2005 р.) презентували щойно започатковану серію “Переписування історії”. Щоб по-справжньому переписати історію, треба знати сучасну методологію історіописання, позбутися тягаря минулого, стереотипів радянської історіографії. Коли російський історик Г.А.Бордюгов проголосив тезу про те, що “кожне покоління пише свою історію”, йому заперечила Г.Д.Алексеева, звинувативши його у вживанні “чергового журналістського штампу”. Вона зробила уточнення, що “переписує історію наука, а не кожне покоління”. Заново переписуються, точніше переосмислюються, оцінюються, інтерпретуються усталені колись уявлення під впливом великомасштабних історичних подій, змін, катаклізмів глибокого соціального значення¹.

У суспільствах, що розвиваються нормально, історична наука забезпечує органічний, генетичний зв’язок минулого–теперішнього–майбутнього. У кризові періоди ці нормальні зв’язки рвуться, свідомо розриваються, а історія та сучасне протиставляються одне одному. Коли ж наука долає кризу, вона береться за “переписування” минулого з позицій методології посткризового суспільства й відновлює протяжність, безперервність науково-історичного процесу. І нехай із прихованою іронією Н.М.Яковенко зазначає про оцінку О.П.Реєнтом сучасного стану української історичної науки як такої, що “батьоро крокує “шляхом поступу””², усе ж здатність до переписування минулого свідчить про вироблення нової методології досліджень, про затребуваність нових відповідних знань суспільством.

Про що книга О.П.Реєнта? За оцінкою академіка НАН України П.Т.Тронька – автора передмови, “більшість досліджень, представлених у виданні, присвячені проблемам організації сучасної історичної науки, стану історичних досліджень в Україні, розгляду актуальних питань джерелознавства, понятійного апарату історії, а також проблемам краєзнавства та регіоналістики”³. У цьому сенсі “Перечитуючи написане” перегукується з раніше виданою й добре відомою фахівцям книгою О.П.Реєнта “У робітнях історичної науки” (1999 р.).

Архітекtonіка видання зумовлена відбором автором тих статей, які не втратили своєї актуальності, що раніше були опубліковані, але, зважаючи на переважно невеликий тираж, залишалися малодоступними для читачів, хоч індекс цитування праць вченого завжди залишався високим.

За тематично-проблемним принципом уміщені в книзі 17 статей можна поділити на два великих підрозділи (чого, на жаль, не зробили видавці). До першого з них – з умовною назвою “Проблеми теорії історії та історіографії історії України” – відносяться 8 публікацій. Вони дають загальну характеристику стану сучасної історичної науки в країні, виокремлюють актуальні проблеми вітчизняного минулого, зокрема краєзнавства, акцентують увагу на соціогуманітарному вимірі історичного краєзнавства. Окрім загальноісторичних проблем автор висвітлює деякі конкретні питання минулого України XIX ст., де він є загальноновизнаним фахівцем. Привертають увагу оцінка О.П.Реєнта стану й перспектив вивчення історії професійних спілок України, інтерпретації В.В.Липинським місця й ролі релігійних інституцій у становленні та розбудові держави й основні напрямки дослідження Першої світової війни в українській історіографії.

Решта 9 статей можуть бути об’єднані змістовно як “Проблеми історії України XIX – початку XX ст.” Причому вміщено тут найактуальніші сюжети: ідея соборності України й спроби її реалізації в XIX–XX ст.; вплив Першої світової війни на українське суспільство, цивілізаційні процеси, що відбувалися в ньому на початку XX ст.; проблеми реалізації ідеї національної державності в 1917–1921 рр., визначення характеру й динаміки соціальних процесів у ході революції; діяльність Павла Скоропадського на чолі держави. Поглиблюють наше розуміння вітчизняної історії й такі розвідки О.П.Реєнта, що розкривають досвід державотворення в ЗУНР, проблеми відносин між Україною та Польщею в XIX – на початку XX ст.

Окремо варто відзначити невеличку за обсягом, але глибоку за ідейним змістом публікацію “Настав час сказати правду про УПА”. Це – виступ О.П.Реєнта на Всеукраїнській конференції в Івано-Франківську “Українська повстанська армія – феномен національної історії” (жовтень 2002 р.). Ще на той час не завершила роботу комісія науковців щодо фахового висновку з проблеми ОУН і УПА, але автор, добре володіючи матеріалом, перебуваючи на об’єктивних позиціях, відстоюючи право українців на власне бачення свого минулого, сміливо та аргументовано оцінив роль УПА в українській історії. На його думку, Українська повстанська армія – це, справді, феномен національного минулого, який ще довго й глибоко треба вивчати. І пріоритет у цій справі має належати українським ученим, а “коли майже одночасно з Москви й Варшави лунають не виважені історичні оцінки УПА, а брутально-зневажливі вирази, це дає нам підстави вважати, що йдеться про втручання у внутрішні справи України”⁴. О.П.Реєнт виступає проти політизації цієї проблеми та вважає ненормальним, коли борці за самостійну Українську державу залишаються ще пасинками у своїй відродженій державі. Проблема ОУН і УПА, на його думку, відноситься до тих визначальних сторінок нашого минулого, коли історична й політична площини збігаються в такому широкому сегменті, що відділити одну від одної практично неможливо. А, отже, закономірно зростає значення висновків дослідників цієї проблеми, бо вони фіксують рівень історичної свідомості народу, продовжують істотно впливати на громадську думку, формувати певні уявлення про воєнні події. “Необхідно, – на думку О.П.Реєнта, – щоб, урешті-решт, вони творили підвалини для порозуміння й консолідації сучасного українського суспільства, а не поглиблювали суперечності та конфронтацію в ньому”⁵.

У книзі “Перечитуючи написане”, незалежно від того, чому присвячено її розділи/статті – конкретно-історичним подіям і явищам або історіографічним міркуванням, скрізь простежується стиль вмілого дослідника. А тому майже на кожній сторінці книги є аналіз стану історичної науки, її методології. У концентрованому вигляді історіографію подано в статтях “Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу” (вперше опубліковано в “Українському історичному журналі” в 1999 р.) та “Актуальні проблеми історії України” (опубліковано в збірці “Україна Соборна” в 2004 р.). Це об’єднаний єдиним сюжетом синтетичний матеріал з історії історіографічного процесу в Україні. Розвиток історичних досліджень із пріоритетних наукових напрямів на сучасному етапі О.П.Реєнт розподілив таким чином: 1) перспективні напрямки дослідження минулого України середніх віків; 2) актуальні проблеми історії України XIX – початку XX ст.; 3) Друга світова війна й перспективи наукового пошуку; 4) історична

регіоналістика; 5) науково-методологічний проект “Наддніпрянщина – Галичина – Донбас – духовна вісь України”, що вже ввійшов у життя під назвою “Україна Соборна”.

Привертає увагу позиція автора, який відстоює самостійність, власне, української історії, виводить її за межі російської євразійської моделі. Специфічно українськими О.П.Реєнт вважає такі риси історичного розвитку: 1) аграрна домінанта в становленні виробничої інфраструктури – селянський світогляд, релігійність, традиції індивідуалізму; 2) проблема політичної еліти, що простежується на різних етапах вітчизняного минулого; 3) провінціалізм, брак волі до консолідації й державотворення, аморфність політичних партій; 4) перенесення центру ваги націєтворчої діяльності за кордон, у середовище української еміграції.

Важливе значення для розвитку історичної науки в Україні мають, на думку О.П.Реєнта, “філософські та методологічні рефлексії”. Криза історичної науки, якщо погодитися з таким означенням її сучасного стану, є однією із закономірних фаз її поступальної ходи. А кризові явища не можуть характеризуватися винятково від’ємними величинами й негативними оцінками.

Історія не може навіть в окремій своїй частині довго перебувати у вивернутому, спотвореному стані. Рано чи пізно пружина пізнання та стратегічних суспільних інтересів розпрямляється, і істина постає у своїй безпосередній іпостасі. А вона полягає в тому, що українці мають власне минуле, що визначальним принципом побудови всієї вітчизняної історії має бути протяжність і генетична спорідненість усіх без винятку спроб українського народу здобути державність⁶.

При всіх спробах переосмислення та переписування минулого слід пам’ятати саме ці визначальні фактори української історії. А переоцінювання минулого – це нормальне явище, на що неодноразово звертав увагу й М.С.Грушевський: “Історія є неустанною оцінкою, власне неустанною переоцінкою історичних прецедентів, історичних дій, типів і індивідуальностей зі становища сучасного моменту, його завдань і поглядів, його соціальних і моральних вимог, і таким же переоцінюванням, перемірюванням сучасних подій – включно до своєї власної індивідуальної діяльності, мірою й вагою історичних прикладів, взірців і прецедентів минулого”⁷. У цьому сенсі книга О.П.Реєнта “Перечитуючи написане” є вдалим зразком переоцінки та переосмислення нашої історії, без чого наука не отримає позитивних імпульсів для подальшого розвитку.

¹ Алексєва Г.Д. Историческая наука в России. Идеология. Политика (60–80-е годы XX века). – М., 2003. – С. 205.

² Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології. – К., 2005. – С. 56.

³ Реєнт О.П. Перечитуючи написане. – К., 2005. – С. 4.

⁴ Там само. – С. 154.

⁵ Там само. – С. 222.

⁶ Там само. – С. 155.

⁷ Грушевський М.С. Історія і її соціально-виховуюче значення // На порозі нової України: статті і джерельні матеріали. – К., 1992. – С. 123.

О.А.Удод (Київ)